

ИМА ЛИ ПОЧВА У НАС ЗА ИЛЮЗИИТЕ НА ФИЛИБЕЛИЯТА АХМЕД ХИЛМИ В НЕГОВАТА КНИГА „ДЪЛБИНИТЕ НА ВЪОБРАЖЕНИЕТО“

Азиз Шакир

IS THERE ANY GROUND FOR THE ILLUSIONS OF THE FILIBELI AHMED HILMI¹ AND HIS “DEPTHS OF IMAGINATION”

Aziz Shakir², Sofia University, Bulgaria

<https://doi.org/10.46687/HCHC8770>

Ахмед Хилми. *Дълбините на въображението*. София : Парадокс, 2021.

Османският писател Ахмед Хилми (1865 – 1914) е увековечил връзката си с България, като е поставил името на родния си град Филибе начело на собственото си име, като по този начин „градът на тепетата“ се е превърнал не само в органична негова част, но в много случаи и в самостоятелно прозвище. Нееднократно в материалите, посветени на Ахмед Хилми, името на автора е редуцирано до Филибели, т.е. Пловдивчанина. Практически всяко ново издание (а те са десетки), носещо неговото име, представлява реклама на втория по големина град в България,

¹ The paper presents Ahmed Hilmi’s lifetime and his Sufi story collection *A’mâk-ı Hayâl* (“Depths of Imagination”). The stories are conceptually connected and follow a common composition, which starts when the main character Raji, after a series of spiritual tortures, finds himself in a cemetery where he meets Aynalı Baba (“Mirror-Father”). During their conversation Aynalı prepares a coffee. This drink helps Raji get rid of everyday life’s burden and arranges his senses for a contact with the metaphysical world, which takes part after Raji, listening to the old man’s flute falls asleep and dives into the depths of imagination described in the stories to follow.

² Dr. Aziz Shakir is a researcher at the Department of Arabic and Semitic Studies of Sofia University “St. Kliment Ohridski”. His PhD thesis in History of Sciences at Istanbul University was published under the title “From Adrianople to Edirne”. His academic interests are focused on Islam and Arabic literature, as well as on the material and verbal manifestations of the culture of the Turks in Bulgaria. An accomplished translator and editor with more than twenty translations of poetry and prose to his credit, he publishes both in Bulgaria and in Turkey. A member of the Bulgarian Translators’ Union. Email: ashakir@uni-sofia.bg

Copyright © 2024 Aziz Shakir

Article history: 30 September 2024; Revised: 1 November 2024; Accepted: 18 November 2024; Published: 28 November 2024

This open access article is published and distributed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

доколкото още в самото начало на всяка биографична бележка за автора се обяснява къде се намира Филибе. В този ред на мисли можем спокойно да заявим, че съществува остра нужда от конкретни примери за местни автори и произведения, свързани с ислямския мистицизъм. За да се премине към по-високо ниво на проучвания в тази област, е редно да опознаем вече съществуващите. Това ще ни позволи да различим онези крайъгълни камъни, над които можем да надграждаме нива, които действително са стопроцентово „наши“. Колкото и кощунствено да звучи в плана на свръхтолерантния суфизъм, имаме нужда от своего рода „суфистки национализъм“. Редно е да се замислим над въпроса дали и какво сме дали на света на тема „суфизъм“. Когато го правим обаче, в никакъв случай не бива да се ръководим от принципа, че на всяка цена трябва да докажем, че „и ний сме дали нещо на света“, а просто да открием и опазим онова, което вече ни е дадено Свише. Такъв е примерът с Ахмед Хилми.

Ахмед Хилми, син на османския консул Шехбендер Сюлейман бей и Шюкрие ханъм, е роден през 1865 г. в гр. Филибе (днешния Пловдив). Начално и средно образование завършва в родния си град, но избухването на Руско-турската война (1877 – 1878 г.) принуждава семейството му да изостави всичко и да се втурне към Одрин. Трийсет години по-късно самият Филибели описва тази катастрофа в един от вестниците си: в първия акт на трагедията 90-годишната майка на Сюлейман бей и баба на Хилми е изоставена в купето на влака, докато пътниците панически го напускат; изчезва и деветмесечното бебе на леля му, като семейството осъзнава тези загуби, заседнало сред снежни преспи. Болната майка на малкия Ахмед, хванала за ръка петгодишния му брат, получава нервна криза, а баща му тихо плаче, докато отчаяно бие пъртина в дълбокия сняг. Никой в техния керван не е сигурен за посоката и едва три дни по-късно, когато достигат село Хабибче, разбират, че са на прав път. Междувременно броят на хората, присъединили се към конвоя, нараства до 15 000, от които едва хиляда достигат до гр. Мустафа паша (днешния Свиленград). Достигнало Одрин, семейството първоначално се настанява в конак, който по-късно бива преотстъпен на главнокомандващия руските войски, окупирали Одрин – великия херцог и престолонаследник Александър. По същото време умира и Сюлейман бей. В този критичен момент бездомното семейство среща неочаквана подкрепа: Четин Баба, един от местните религиозни водачи, за когото не без основание се смята, че е прототип на Айналь Баба от романа „Дълбините на въображението“, съдейства за намирането на подходящ подслон. Смята се, че впоследствие Филибелията е завършил прочутата Галатасарайска гимназия в Истанбул, но реално няма нито един документ, удостоверяващ това твърдение. През

90-те години на XIX в. той е изпратен като служител на Администрацията за обществени дългове („Дуюн-у умумийе идареси“) в Бейрут, откъдето – заради проблеми с властите (знае се, че тук той възприема част от идеите на младотурците) – бяга в Египет, където става член на Османското дружество за прогрес („Теракки-и османи джемийети“). През 1901 г. Ахмед Хилми се завръща в Истанбул, но заради политическите му възгледи скоро след това султан Абдул Хамид II го интернира в либийския град Фезан. Тук Хилми се увлича по суфизма и постъпва в Аруситското братство. „Арусия“ е северноафрикански орден, свързан с родения в Тунис Ахмад бин Мухаммад бин Арус ат-Тамими (ум. 1463 г.). В наши дни „Арусия“ все още е един от официално регистрираните ордени в Египет и се счита за „производен“ на по-известните „Шазилия“ и „Чиштия“. Самият Филибели, който пръв въвежда това братство в османското публично пространство, е възприемал „Арусия“ като клон на ордена „Кадирия“. След провъзгласяването на Конституционната монархия през 1908 г. – акт, представляващ своеобразен опит за демократизиране на Османската империя – Ахмед Хилми повторно се завръща в Истанбул, където започва да преподава философия в предшественика на днешния Истанбулски университет – „Дарюл-фюнун“. По същото време той издава седмичника „Иттихад-ъ ислям“ („Ислямско единство“), който, както подказва и заглавието му, пропагандира популярната по това време османска идея за световно мюсюлманско единство. Две години след закриването на вестника (през 1910 г.) Хилми започва да издава списание „Хикмет“ („Мъдрост“); по-късно преобразува списанието в ежедневник, който продължава да издава (под една или друга форма) до края на живота си. В рамките на 45 дни (заради критиките към „Иттихад-ъ теракки“, Комитета за единение и напредък, поел властта в Османската империя след Младотурската революция от 1908 г.) цензурата на пет пъти спира публикуването на вестника, който всеки път успява да продължи да излиза под ново заглавие (като „Мюбакесе“, „Джошкун календер“, „Мюнакаша“, „Нимет“, „Канат“ и др.). В крайна сметка издателството на Ахмед Хилми бива окончателно закрито, а той – принуден да се изсели в Бурса. В статиите си от този период той предвижда избухването на Балканската и Първата световна война. Освен споменатите периодични издания, към които можем да добавим и излизалия в Египет в. „Чайляк“, Филибелията публикува и около 40 книги преди неочакваната си и при неизяснени обстоятелства кончина през 1914 г. Погребан е в близост до джамията „Фатих“ в Истанбул.

Ахмед Хилми се прочува със задълбочените си познания в областта на суфизма и западната философия. Владее арабски, персийски и френски. Той е един от първите османски автори, изследвали въпросите

на ционизма и масонството. Някои биографи се опитват да свържат смъртта му тъкмо с неговия интерес към тези две теми. Официалната версия е, че получава оловно натравяне. Най-известните произведения на автора (който понякога се подписва и с псевдонимите Шейх Михриддин, Джошкун Календер и Йоздемир) са от областите религия, философия, логика и политика и определено може да се каже, че повечето от тях звучат съвсем популярно и за съвременния читател. В някои от тях Ахмед Хилми полемизира с известни представители на западноевропейските материалистични школи (като носителя на Нобелова награда за химия Едуард Бюхнер (1860 – 1917) и прочутия с дарвинистките си пристрастия зоолог Ернст Хекел (1834 – 1919)). Ето някои от публикуваните съчинения на Пловдивчанина: „Ислямският свят и Европа в XX век – политически наръчник за мюсюлманите“; „Мюсюлмани, слушайте!“; „Възможно ли е Бог да бъде отречен“ (произведение, което се опитва задълбочено да анализира цялата история на философията – както източна, така и западна); „Ислямски мистицизъм“; „Материалистическата заблуда в светлината на научното познание“ и „История на исляма“ (написана в отговор на „История на исляма“ на Райнхарт Дози (1820 – 1883)). Интересно е да се отбележи, че Ахмед Хилми пише и пиеси като „О, девойката е влюбена в господинчото“ и „Смъртта на един доброволец“. Не на последно място в този списък е и сборникът със суфистки разкази, който (не без основание) жанрово е определен и като философски роман – „Дълбините на въображението“ (осм. „А‘мак-ъ Хаяль“). В краткия предговор на сборника четем: „Уверен съм, че хората, които изгарят с истинна любов и ги влече ирационалното, ще изпитат удоволствие от прочита на тази книга“. Тъкмо желанието да споделя изпитаното удоволствие от (пре) прочитането на книгата, ме гласна към идеята да я превода.

Историите в „Дълбините на въображението“ са не само концептуално свързани, но и следват обща композиционна нишка, която започва да се заплита от момента, в който главният герой Раджи, от чието име се води повествованието, след дълги лутания и душевни терзания, предизвикани от въпросите на битието и небитието, попада в гробище, където среща другото главно действащо лице Айналь Баба – старец, украсил шапката си с множество парчета от огледала. На пръв поглед всички обстоятелства около тази среща изглеждат напълно случайни – един мъж, привлечен от отворения вход към гробище, край което десетки пъти е минавал, решава да надзърне в него и попада на колибата на някакъв смахнат старик. Но запознатите дори и бегло с езиковия инструментариум на ислямския (и не само) мистицизъм, могат да открият тук куп символи. Например името на главния герой, Раджи, е деятелно причастие на арабския глагол (رَجَى) – „надявам се“, „моля“; а

огледалните парчета, с които отседналият в гробищата старец е накичил шапката си, са един от най-податливите на разностранни коментари символи и спокойно могат да бъдат обект на самостоятелно изследване. Де факто в случая те функционират като своеобразни антирадарни устройства – привлечението от тях неволно се опитва да ги разгледа и пропуска да види самия Айналъ Баба. Вместо това зяпачът се фокусира върху собствения си умножен образ. По време на първия разговор Айналъ Баба приготвя кафе. Тази напитка помага на Раджи да се отърси от бремето на ежедневието и да настрои сетивата си за първия си контакт с метафизичното, който се осъществява във втория разказ, „Върхът на нищото“. Когато след изпиването на кафетата старецът започва да свири на флейта (араб. „най“) и да рецитира любовни стихотворения, Раджи изпада в състояние на полусън и се гмурва в дълбините на въображението си. Оттук насетне, в продължение на девет дена, кафето и звуците на флейтата неизменно съпътстват всяко следващо, описано в отделен разказ вглъбяване на Раджи в света на фантазиите. Във всеки един от споменатите разкази главният герой попада на различно място, като всеки път се превръща в нещо различно и се среща с цяла палитра от познати и непознати имена – ту на пророци, ту на учени и мъдреци: във „Върхът на нищото“ той се оказва в Индия, където след среща с Буда и под негово ръководство се опитва да изкачи въпросния връх. По пътя си героят среща всякакви съблазни, които целят да го отклонят от целта му; в „Празник за окото“ Раджи, в ролята на иранец, живял преди хиляди години, се озовава в Балх, където разговаря със съпругата си на полуперсийски и полусанскрит. Впоследствие се среща със Заратустра, след което присъства, първоначално като зрител, а след това и като пряк участник, в 40-дневна битка между светлината и мрака на Ариман и Ормузд, в която над двете враждуващи страни надделява Изида, богинята на Любовта; във „Вечен кръговрат“ звуците на флейтата отвеждат Раджи в богато семейство, което на дванайсетата му година го изпраща да получи образование при Брахма. Докато трае обучението му, той преживява състояния, в които в продължение на милиони години побира в себе си милиони организми; ту е мъж и баща, ту е жена и майка. В следващия разказ, „Арената на изпитанието, събранието на мъдреците“, Раджи е вече „Негово величество Жълтия дявол“; в „Полето на могъществото“ е мюзин на джамията „Света София“ в Истанбул и лети с митичната птица Анка, която обикновено се отъждествява с феникса. С нейна помощ той посещава планетите Марс и Юпитер. Тук става дума и за напълно научни астрономически понятия като „двойни звезди“ и „слънчеви изригвания“; в „Планината Каф и птицата Феникс“ Раджи е индийски принц, а в разказа „Морето на

величието и гигантският водовъртеж“, който започва с думите на халифа Али: „Знанието е точка, която невежите умножиха“, Раджи се оказва едноок, еднокрак и еднорък, тръгнал от град Джабилика – митичния град, разположен в Далечния изток, символизиращ първата спирка на устремилия се към божественото начало човек – за град Джабилиса, който пък е най-западната точка на света, символизираща крайната цел на човека; във „Вечната загадка“ героят е китаец, който жертва безсмъртието на душата си, за да научи отговора на вечната загадка; в „Събранието на великите“ героят присъства на сбор заедно с Авраам, Мойсей, Адам, Конфуций, Платон, Аристотел, Заратустра, Брахма, Иисус, Локман, Хидр (или Хъзър), Буда и Мохамед, които се опитват да отговорят на въпроса, вълнувал винаги човечеството: що е щастие? Но след всички тези трансформации Раджи, събуждайки се, се завръща към собствената си същност. На практика той е чудесен пример за извършване на субстанциално движение – различните му външни форми се редуват една след друга, но в същността си Раджи е непроменен. Най-ценното качество на тази същност е споменато още в самото начало на повествованието – по времето, когато се лута и търси утеха в алкохола, героят заявява за себе си: „Всичко онова, което сърцето ми отричаше, приемах с разума си, и всичко, което разумът ми отричаше, приемах със сърцето си“. Може би два от най-интересните разкази на Ахмед Хилми се намират във втората част на книгата, „Психиатрията в Маниса“. Тук авторът се е проявил като истински корифей на суфисткото познание, като е съчетал в едно интересна фабула и концентрат от суфизъм. В основата на двете истории, озаглавени „Меджнун със своя Лейла“ и „Меджнуновци без Лейли“, лежи загадката: дали алифът – първата буква от арабската азбука (ا) – произхожда от точката (.), или е обратното. Онези, които са любопитни какъв е отговорът на тази загадка, своеобразен еквивалент на познатия ни въпрос за яйцето и кокошката, ще го открият в някоя от дълбините на книгата, чието съдържание се опитам, без да изпадам в строга научност, да изложа. Не е ли време някои предразсъдъци, породени от непознаването на ислямската културна традиция, съществуваща от векове по земите ни, да бъдат постепенно загърбени и трудът на представителите ѝ: учени и богослови, архитекти и строители, каменоделци и калиграфи, композитори и музиканти, автори на проза и поезия като Ахмед Хилми, да се превърне в обект на (не)научен интерес и да заеме полагащото му се място в родните историография, литература и изкуство? Бъдете почва или още по-добре – „Марианска падина“ за „Дълбините на въображението“ и те ще ви се отблагодарят с безкраен излаз на небе.

References

Hilmi, A. (2021). *Dalbinite na vaobrazhenieto*. Sofia: Paradoks. [Хилми, А. Дълбините на въображението. София: Парадокс, 2021.]